

Keuze uit de aanwinsten van het Rijksprentenkabinet

De aanwinstenrubriek van het Bulletin is ditmaal geheel gewijd aan een verzameling van meer dan zestig Italiaanse tekeningen, die het Rijksprentenkabinet ontving bij legaat van zijn oud-directeur Professor dr. J. Q. van Regteren Altena, overleden op 18 oktober 1980.

Gedurende zijn ambtsperiode, van 1948 tot 1962, heeft Van Regteren Altena de basis gelegd voor de verzameling buitenlandse tekeningen in het Rijksmuseum, en wel in het bijzonder voor die der Italiaanse school. Hij gold als een der heel weinige Nederlandse kenners op dit gebied en had in de jaren vóór 1948 zelf een ensemble Italiaanse tekeningen bijeengebracht, dat hij na zijn aftreden als directeur van het Prentenkabinet nog weer uitbreidde.

In het voorjaar van 1970 waren 140 bladen hiervan in het museum tentoongesteld, en het was uit deze selecte groep (plus één toevoeging) dat de erflater korte tijd later testamentair 66 tekeningen voor het Rijksprentenkabinet bestemde, nadat een andere, een studie voor Rafael's Transfiguratie in het Vaticaan, al direct na de tentoonstelling ten geschenke was ontvangen.

Het legaat bevat een schenking van 66 tekeningen, onder beding van aankoop van één daaronder: een aan Michelangelo toegeschreven studie met de H. Catharina (afb. 1).

Het vroegste is een blaadje uit een Lombardij's modelboekje van ca. 1450, het jongste een tekening van de nog tot juist in de 19de eeuw doorwerkende Francesco Casanova. Daartussen zijn vrijwel alle belangrijke scholen vertegenwoordigd, met enige nadruk overigens op de Toscaanse kunst. Van sommige tekenaars, in de verzameling Altena bijzonder rijk vertegenwoordigd, bevat het legaat meer dan een enkel werk: van Parmigianino niet minder dan vijf, eenzelfde aantal van Barocci, van de Genuees G. B. Castiglione, van wie in het Kabinet tot dusverre nog niet iets adaequaats aanwezig was, een drietal.

Het belang van dit legaat wettigt o.i. een ruime keuze voor de afbeeldingen. Het scheen rationeel om in de begeleidende beschrijvingen te verwijzen naar de catalogus van de tentoonstelling van 1970, waarin alle zakelijke gegevens vermeld zijn en Van Regteren Altena zelf de toelichting bij elk der tekeningen schreef.*

* Behalve de hier afgebeelde tekeningen omvat het legaat de volgende nummers uit de catalogus van de genoemde tentoonstelling: 1, 3, 5, 10, 13, 23, 25, 28, 31, 33, 34, 41, 42, 45, 49, 54, 61, 62, 70, 71, 73, 74, 76, 78, 90, 91, 93, 97, 101, 106, 112, 115, 117, 126, 132, 133, 135, 136, 137, 139, benevens een *Personificatie van de Rijkdom* door Paolo Veronese.

De vroege tekeningen uit het legaat, die der 15de en 16de eeuw – ze maken ruim de helft uit van het totaal – zijn bovendien nu opgenomen in het recent verschenen tweede deel van de catalogus der Italiaanse tekeningen in het Rijksprentenkabinet, van de hand van mevr. L. C. J. Frerichs. Tegelijk met de publicatie hiervan wordt in de zalen van het Rijksprentenkabinet een tentoonstelling van de 15de/16de-eeuwse tekeningen georganiseerd, en daar zullen dan ook vele bladen uit het legaat Van Regteren Altena te zien zijn (van 26 september 1981 tot 13 december 1981).

Een aanwinst van deze omvang en deze kunsthistorische betekenis is begeerlijk voor ieder museum, maar zeker voor het Rijksprentenkabinet, dat hiermee zijn Italiaanse collectie nog eens posthuum versterkt ziet door dezelfde eminente connaisseur aan wiens gaven ook tijdens zijn leven de collectie zoveel te danken had.

J.W.N.

Omslag: FEDERICO BAROCCI (Urbino ca. 1535–ca. 1606). Aanbidding der koningen. Zwart krijt, pen en penseel met bruine verf en witte en lichtgele hoogsels op blauw papier, 239 × 209 mm.

Tent.: Italiaanse tekeningen [uit een Amsterdamse particuliere verzameling], Rijksprentenkabinet/Rijksmuseum, Amsterdam 1970, nr. 44.
Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 28).

Afb. 1. toegeschreven aan MICHELANGELO BUONARROTI (Florence 1475–Rome 1564). De Heilige Catharina als martelares.

Zwart en enig wit krijt op blauw papier, misschien geretoucheerd in de schaduwpartij rechts onderaan, 419 × 247 mm. Onderaan is een strook aangezet waaroverheen de voeten zijn getekend.

Tent.: als voren, nr. 7.
Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 75).

Afb. 2. FERRAÙ FENZONI (Faenza 1562–1648). De Geboorte van Maria.

Pen met lichtbruine inkt, 297 × 178 mm.

Tent.: als voren, nr. 88.
Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 48).

Afb. 3. JACOPO PALMA, IL GIOVANE (Venetië 1544–1628). Schetsblad met drie vliegende engelen. Verso: studie van een zittend kind en van een zittende jongeling (Johannes de Doper?). Hier-naast de nummering: *G.P. nr. 58*.

Pen en penseel met bruine inkt, 362 × 241 mm.
Tent.: als voren, nr. 66.
Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 38).

Afb. 4. FEDERICO BAROCCI (Urbino ca. 1535–ca. 1606). Schetsblad met studies van een moeder, die haar kind draagt. Voor de 'Madonna del Popolo' (Uffizi, Florence). Op ruiten gebracht en gedeeltelijk met de naald doorgetrokken. Verso: dezelfde figuur nogmaals. Rood krijt, 274 × 229 mm.
Tent.: als voren, nr. 47.

Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 31).

Afb. 5. FEDERICO BAROCCI (Urbino ca. 1535–ca. 1606). Kinderkopje. Studie voor het hoofd van de cherubijn onder Maria in de 'Onbevleete Ontvangenis' (Urbino, Pinakothek).

Zwart krijt en pastel, 192 × 213 mm. Linksonder de naam: *Federigo Barocci* met de pen.
Tent.: als voren, nr. 46.

Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 30).

Afb. 6. PARMIGIANINO, FRANCESCO MAZZOLA, genaamd IL (Parma 1503–Casal Maggiore 1540).

Kop van een jonge vrouw, van voren gezien. Zwart krijt op grijsig papier, 375 × 290 mm. Gedoubleerd.

Tent.: als voren, nr. 26.
Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 20).

Afb. 7. GIULIO CAMPI (Cremona 1502 of eerder–1572). Heilige Familie bij de maaltijd. Pen met bruine inkt, 85 × 72 mm.

Tent.: als voren, nr. 20.
Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 17).

Afb. 8. VERONESE, PAOLO CALIARI, genaamd IL (Verona 1528/30–Venetië 1588).

Twee palmbomen. Voor een 'Rust op de vlucht naar Egypte'. Verso: twee zittende allegorische figuren en engelen op de wolken. Zelfde techniek. Zwart krijt en witte hoogsels op fletsblauw papier, 257 × 188 mm.

Tent.: als voren, nr. 56.
Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 34).

Afb. 9. TITIAAN, TIZIANO VECELLI (Peve di Cadore 1477–Venetië 1576).

Borstbeeld van een man in wijde mantel.

Rietpen met grijze inkt, 130 × 108 mm.

Tent.: als voren, nr. 9.

Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 14).

Afb. 10. MATTEO ROSSELLI (Florence 1578–1650).

Studie naar een model in wijde mantel. Verso: gedrapeerd model, de rechterhand wijzend vooruitgestoken (pen en bruine inkt).

Rood en zwart krijt, 423 × 245 mm.

Eronder de naam *Passerotti* (ook op verso).

Tent.: als voren, nr. 94.

Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 52).

Afb. 11. TADDEO ZUCCARO (Sant'Angelo in Vado 1529–Rome 1566).

Twee engelen met een palmtak, ontwerp voor een zwikvulling. Pen en penseel met bruine inkt en witte hoogsels op lichtbruin geprepareerd papier, 347 × 250 mm.

In verso de namen *Frederik Zuccaro* en *P. Farinati* (doorgestreept).

Tent.: als voren, nr. 58.

Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 35).

Afb. 12. PAOLO FARINATI (Verona 1524–ca. 1606).

Ontwerp voor een deurbekroning, met figuren van Bellum (als Mars) en Pax.

Pen en penseel met bruine inkt en wit gehoogd op blauw papier, 190 × 266 mm. Eronder *Paolo Farinato*.

Tent.: als voren, nr. 43.

Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 27).

Afb. 13. ANDREA SACCHI (Nettuno 1599–Rome 1661).

Modelstudie van een zittende naakte man met een mantel over het hoofd. In verso: het hoofd nogmaals. Hierop ook een inscriptie: *Questo disegno d'Andrea Sacchi Romano celebre Maestro di Carlo Maratti da Camerino d'Ancona*. Rood en wit krijt op licht chamois papier, 408 × 270 mm.

Tent.: als voren, nr. 108.

Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 59).

Afb. 14. STEFANO DELLA BELLA (Florence 1610–1664).

Het wapen der Medici, geflankeerd door twee alliantiewapens, met heraldische dieren. Pen met bruine inkt en penseel in blauwe verf, 265 × 223 mm. Van onder is een cirkel uitgesneden.

Tent.: als voren, nr. 111.

Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 60).

Afb. 15. PIETRO DA CORTONA (Cortona 1596–Rome 1669). De Heilige Caecilia in haar doodsslaap.

Zwart krijt, 137 × 227 mm.

Rechts de naam *Cortona*.

Tent.: als voren, nr. 107.

Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 58).

Afb. 16. AGOSTINO CARRACCI (Bologna 1557–Parma 1602).

Een vliegende engel met opgeheven armpjes. Studie voor 'De laatste communie van Hieronymus', geschilderd voor de Certosa van Bologna.

Zwart krijt, 199 × 133 mm.

Rechtsonder de naam:

Agostino Carracci. Gedou-bleerd.

Tent.: als voren, nr. 81.

Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 45).

Afb. 17. ANNIBALE CARRACCI (Bologna 1560–Rome 1609). Jongensportret.

Rood krijt op lichtbruin papier, 267 × 170 mm. Een beschadiging ontsiert de wangpartij.

Tent.: als voren, nr. 85.

Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 46).

Afb. 18. ANNIBALE CARRACCI (Bologna 1560–Rome 1609).

Opziende kop van een triton, naar het antieke voorbeeld. Verso: studies van handen, een hals en een oor.

Zwart en wit krijt op grijs papier, 430 × 290 mm.

Tent.: als voren, nr. 86.

Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 47).

Afb. 19. GIOVANNI BENEDETTO CASTIGLIONE (Genua ca. 1610–1665).

Christus aan het kruis wie God, door engelen gedragen, tegemoet zweeft.

Potlood en penseel met aquarel en olie verf op lichtbruin papier, 390 × 277 mm. Gesigneerd (?) *Castiglione inv. et fec.* Op de achterzijde van de oude monture: *attesté WB*.

Tent.: als voren, nr. 118.

Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 65).

Afb. 20. GIOVANNI BENEDETTO CASTIGLIONE (Genua ca. 1610–1665).

Noach met de dieren op weg naar de Ark.

Roodbruine verf met olie aangelengd, 245 × 390 mm. Links beneden: *Castiglione* (potlood).

Tent.: als voren, nr. 116.

Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 63).

Afb. 21. BORGOGNONE, GUILLAUME COURTOIS (CORTESE), genaamd IL (St. Hippolyte (Franche-Comté) 1628–Rome 1679).

De Heilige Hilarius, de Drie-eenheid aanschouwende. Voor het fresco in San Giovanni in Laterano, Rome.

Zwart en wit krijt op blauw papier, 260 × 196 mm.

Tent.: als voren, nr. 124.

Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 66).

Afb. 22. GIOVANNI LANFRANCO (Parma 1582–Rome 1647).

Staande gesluierde vrouw; studie voor een Maria bij haar huwelijk.

Zwart en wit krijt op grijsblauw papier, 402 × 357 mm.

Op de oude monture: *Lanfranc.*

Tent.: als voren, nr. 100.

Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 54).

Afb. 23. GUERCINO, GIOVANNI FRANCESCO BARBIERI, genaamd IL (Cento 1591–Bologna 1666). Berglandschap met het uitzicht op een vlakte.

Pen met bruine inkt, 274 × 423 mm.

Tent.: als voren, nr. 103.

Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 56).

Afb. 24. GIOVANNI BATTISTA TIEPOLO (Venetië 1696–Madrid 1770).

Venetiaanse pantoffelparade. Potlood, pen en penseel met lichtbruine inkt, 237 × 352 mm.

Tent.: als voren, nr. 129.

Herk.: Legaat J. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (inv. nr. 1981: 68).





Ferran Ferroni.







Edwina Bardeci

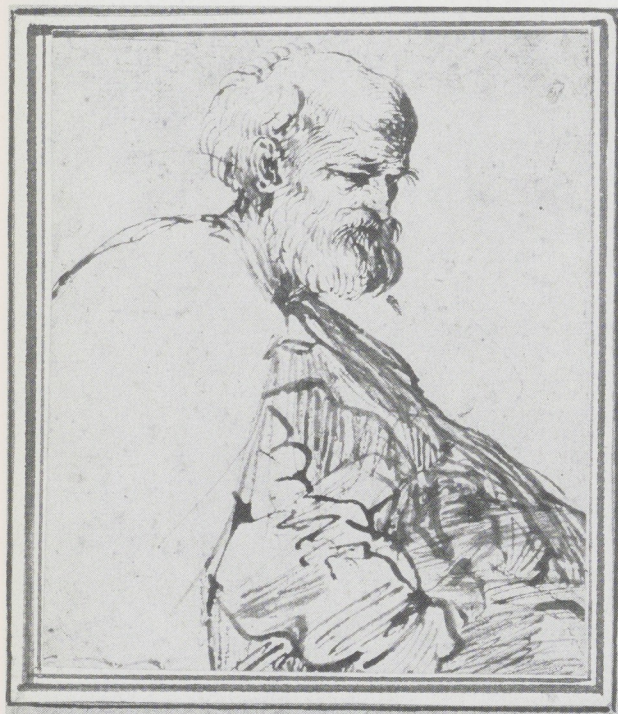


6



7

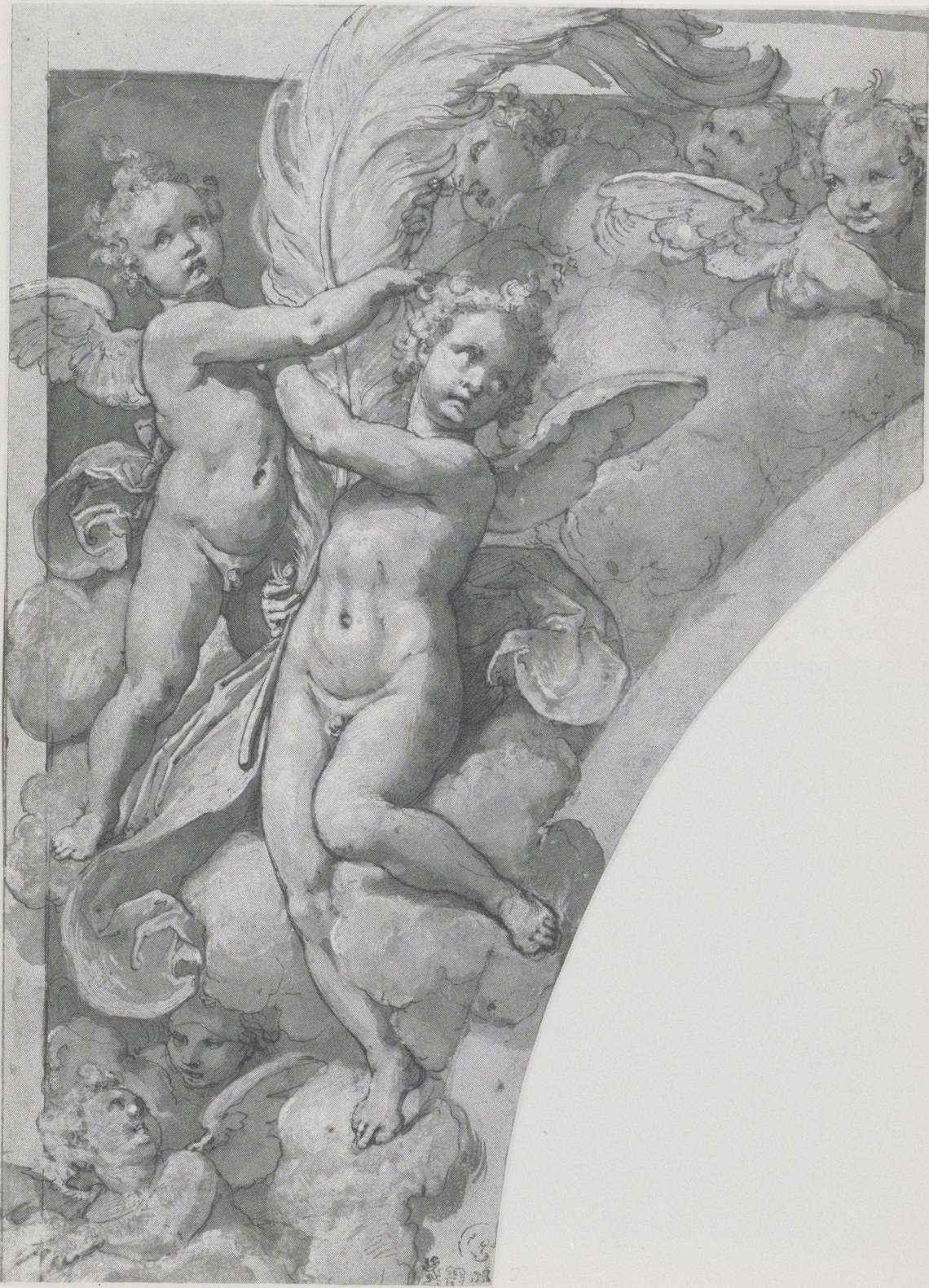


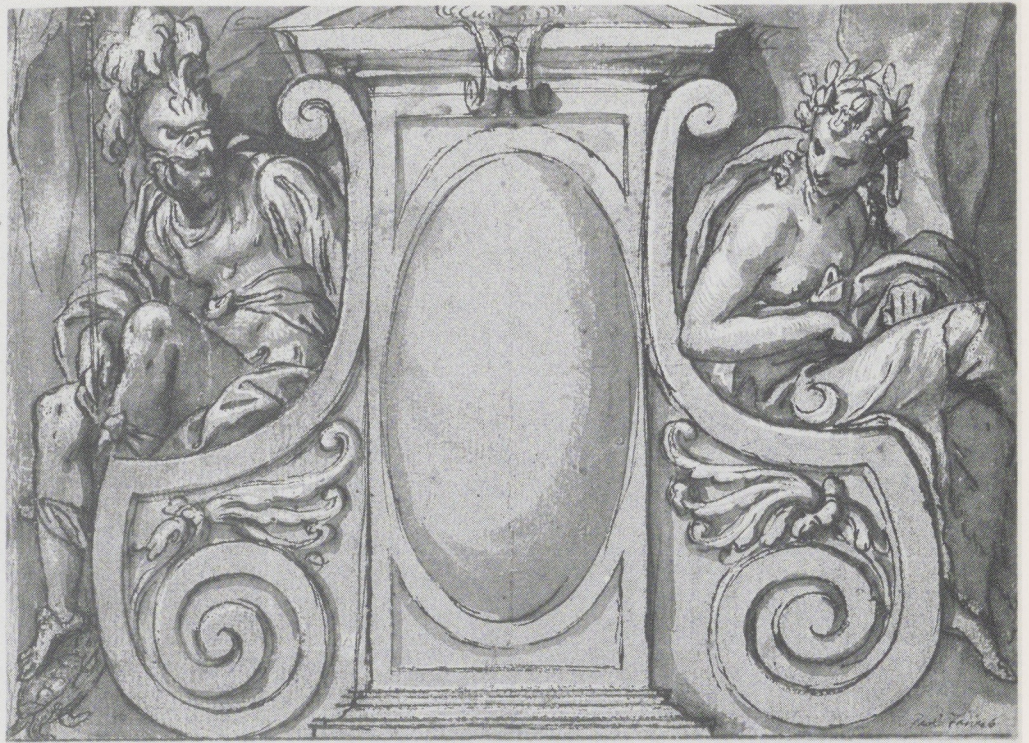


9



10

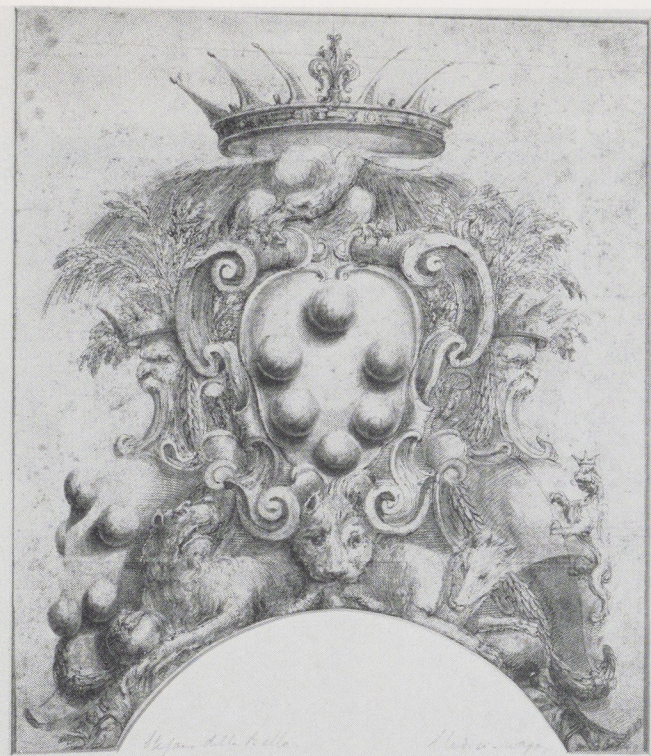




12



13



14



15





17



18



19



20



21



22



23



24

Summaries

THE GORDON ATLAS:
18TH-CENTURY DEPICTIONS
OF THE SOUTH
AFRICAN INTERIOR

BY L. C. ROOKMAAKER

An important contributor to the scientific exploration of the interior of South Africa, which only got under way in the second half of the 18th century, was the Dutchman Robert Jacob Gordon (1743–95, Note 1). Born in Doesburg, he entered the Scots Brigade, of which his father was the commander, at a very early age and remained an army officer throughout his life. A first visit to the Cape of Good Hope in 1773–4 seems to have imbued him with a strong fascination and a desire to return. He was back in Cape Town for good on 1 July 1777, serving first as an officer in the Dutch East India Company garrison and from 1782 onwards as commander of all the troops there. Between the end of 1777 and the beginning of 1780 he made three expeditions of five or six months, visiting the greater part of the western Cape Province south of the Orange River. After the outbreak of the Anglo-Dutch War in 1781 there was little time for explo-

ration, but he did make one more expedition from November 1785 to March 1786. The precise reason for the journeys is unknown, but the mapping of the Cape Colony and the establishing of its boundaries will probably have been important incentives.

During his expeditions Gordon showed an interest in practically everything he saw or found, making copious notes in his diaries and an extensive collection of manuscripts (Note 2). He also left a large number of drawings, now known as the Gordon Atlas: six substantial volumes (Note 3) containing 16 maps of South Africa and (mostly) coloured drawings of landscapes (52), original inhabitants (25), mammals (114), birds (110), other creatures (30) and plants (108) (Figs. 1–6, 8, 9). All these were taken to England by his widow in 1797 and eventually bought around 1808 by the Marquis of Stafford (Fig. 7, Note 4). They were sold in 1913 and acquired by the Rijksmuseum a year later (Notes 5, 6). The discussion given here is largely based on the zoological drawings, which constitute roughly half the total number.

Gordon made all sorts of notes alongside the drawings, which he signed *R.:J.:Gordon* and sometimes dated. Thus it has long been assumed that he also made the drawings himself, although there have always been indications that this cannot entirely have been the case. Mention is made of 'Gordon's draughtsman' by the Scots traveller William Patterson (1755–1810), who went on Gordon's 1777–8 expedition (Note 7), while Gordon's widow described in a letter of 1797 how her husband composed all the drawings, sketching in the outlines himself and having them finished under his supervision (Note 8). Only recently has it been discovered that the draughtsman in question was Johannes Schumacher, whom the diaries, rediscovered in 1964, clearly show to have accompanied Gordon on all his expeditions. Born in Rodenburg in Germany (Note 9), Schumacher was at the Cape from at least 1770 to 1789, belonging to Gordon's regiment from 1778 to 1781. Schumacher's drawings have little artistic merit, but were obviously meant to be clear and accurate representations of their subjects. Animals are